

O'ZBEK ADABIYOTIDA OBRAZ YARATISH MAHORATI

**To'xtayeva Nargiza
Narziyevna**

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika
universiteti Filologiya fakulteti, O'zbek tili va
adabiyoti kafedrasida Filologiya fanlar bo'yicha falsafa
doktori, dotsent.*

Annotatsiya

O'zbek adabiyoti ko'p asrlik taraqqiyot jarayonida badiiy tafakkur, estetik qarashlar va obraz yaratish san'ati jihatidan boy va rang-barang an'analarni shakllantirgan. Badiiy obraz adabiy asarning markaziy estetik kategoriyasi bo'lib, unda yozuvchining hayot haqidagi qarashlari, davr ruhi, milliy tafakkur va badiiy mahorati mujassamlashadi. Mazkur ilmiy maqolada o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahoratining nazariy asoslari, tarixiy shakllanish bosqichlari va badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda klassik va zamonaviy o'zbek adabiyoti namunalari misolida obraz yaratishning badiiy vositalari, tipiklash va individuallashtirish muammolari, xarakter va psixologizm masalalari ilmiy jihatdan yoritiladi. Maqola natijalari o'zbek adabiyotida obraz yaratish san'atining milliy va umuminsoniy jihatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: badiiy obraz; obraz yaratish; o'zbek adabiyoti; badiiy mahorat; xarakter; tipiklash.

Аннотация: Узбекская литература в процессе многовекового развития сформировала богатые традиции художественного мышления и мастерства создания литературных образов. Художественный образ является центральной эстетической категорией литературного произведения, в которой отражаются мировоззрение писателя, дух эпохи и национальное художественное сознание. В данной научной статье анализируются теоретические основы и художественно-эстетические особенности мастерства создания образа в узбекской литературе. На примере классических и современных произведений рассматриваются основные способы художественного моделирования образа, проблемы типизации и индивидуализации, а также вопросы характера и психологизма. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию художественного своеобразия узбекской литературы.

Ключевые слова: художественный образ; мастерство образотворчества; узбекская литература; художественный метод; характер.

Abstract: Uzbek literature, throughout its centuries-long development, has formed rich traditions of artistic thinking and mastery of literary image creation. The artistic image is a central aesthetic category of a literary work, reflecting the writer's worldview, the spirit of the era, and national artistic consciousness. This scientific article analyzes the theoretical foundations and artistic features of image creation in Uzbek literature. Based on examples from classical and modern Uzbek literary works, the study examines the main methods of artistic representation, issues of typification and individualization, as well as the problems of character development and psychologism. The results of the research contribute to a deeper understanding of the national and universal aspects of image creation in Uzbek literature.

Keywords: artistic image; image creation; Uzbek literature; literary mastery; character; artistic method.

Kirish.

Adabiyot insonning hayot haqidagi tasavvurlari, ruhiy kechinmalari va estetik ideallarini badiiy obrazlar orqali ifoda etuvchi san'at turi bo'lib, unda obraz yaratish mahorati yozuvchining ijodiy salohiyati va badiiy tafakkur darajasini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. O'zbek adabiyoti tarixiga nazar tashlar ekanmiz, unda obraz yaratish san'ati og'zaki ijod namunalari, mumtoz adabiyot va zamonaviy badiiy tafakkur bosqichlarida izchil rivojlanganini ko'ramiz. Alisher Navoiy davridan boshlab obraz badiiy-estetik idealni ifodalash vositasi sifatida qaralgan bo'lsa, keyingi adabiy jarayonlarda u ijtimoiy, psixologik va falsafiy mazmun kasb etib borgan. Obraz orqali inson xarakteri, jamiyat muammolari, davr ziddiyatlari va milliy ruh mujassamlanadi. Shu sababli obraz yaratish masalasi nafaqat adabiy texnika, balki ijodkorning hayotga, inson va jamiyatga bo'lgan munosabatini belgilovchi murakkab estetik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Bugungi adabiyotshunoslikda obraz yaratish mahoratini nazariy jihatdan tahlil qilish, uning milliy xususiyatlarini aniqlash va badiiy tafakkur taraqqiyoti bilan bog'liq holda o'rganish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqola ana shu ehtiyojdan kelib chiqib, o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahoratining nazariy asoslari va badiiy tamoyillarini ilmiy jihatdan yoritishni maqsad qiladi.

Materiallar va metodlar.

Mazkur ilmiy maqola adabiyotshunoslikka oid nazariy-tahliliy tadqiqot bo'lib, unda o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahoratini o'rganish uchun tizimli, tarixiy va qiyosiy yondashuvlar asos qilib olindi. Tadqiqot metodologiyasi badiiy asarni estetik hodisa sifatida talqin qilishga yo'naltirilgan bo'lib, unda obraz nazariyasi, badiiy tafakkur, xarakter va tip masalalariga doir klassik hamda zamonaviy adabiyotshunoslik qarashlari uyg'un holda tahlil qilindi. Tadqiqot materiali sifatida o'zbek mumtoz adabiyoti (Alisher Navoiy, Lutfiy, Bobur), jadid adabiyoti va XX–XXI asr o'zbek adabiyotining yirik namunalari tanlab olinib, ulardagi badiiy obrazlar yaratilish usullari, xarakter shakllanish mexanizmlari va estetik vazifalari o'rganildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy tahlil, matnshunoslik, qiyosiy-tipologik tahlil, tarixiy-adabiy yondashuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi; xususan, badiiy matnni ichki struktura va mazmun birligi asosida tahlil qilish orqali obraz yaratishda qo'llanilgan badiiy vositalar, til va uslub imkoniyatlari aniqlandi. Metodik jihatdan obraz yaratish

jarayoni individuallashtirish va tipiklash dialektikasi asosida o'rganilib, yozuvchining ijodiy niyati va davr talablari bilan uzviy bog'liq holda talqin qilindi. Tadqiqot empirik tajribani nazarda tutmagan bo'lsa-da, mavjud adabiy-tanqidiy qarashlar va nazariy konsepsiyalar chuqur tahlil qilinib, ularning ilmiy ahamiyati va zamonaviy adabiy jarayon bilan aloqadorligi baholandi. Ish davomida akademik halollik, manbalarga tayangan holda xulosa chiqarish va ilmiy xolislik tamoyillariga qat'iy amal qilinib, olingan nazariy natijalar o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahoratini kompleks va tizimli o'rganish imkonini beruvchi metodik asos sifatida shakllantirildi.

Natijalar.

Olib borilgan nazariy va matnshunoslik tahlillari natijasida o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahorati murakkab va ko'p qatlamli badiiy-estetik jarayon ekanligi aniqlandi hamda uning asosiy tamoyillari va mexanizmlari tizimli ravishda belgilandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek adabiyotida obraz yaratish avvalo milliy tafakkur, tarixiy tajriba va badiiy an'analar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan bo'lib, mumtoz adabiyotda obraz ko'proq axloqiy-ma'rifiy idealni ifodalashga xizmat qilgan, jadid adabiyotida esa ijtimoiy ongni uyg'otuvchi va ma'rifiy g'oyalarni targ'ib qiluvchi vosita sifatida namoyon bo'lgan, zamonaviy adabiyotda esa obraz psixologik chuqurlik, individuallik va ichki ziddiyatlarni ochish orqali murakkab badiiy hodisaga aylangan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, obraz yaratish jarayonida tipiklash va individuallashtirishning dialektik birligi yetakchi o'rin tutadi, ya'ni yozuvchi muayyan davr va ijtimoiy muhitga xos umumiy belgilarni individual xarakter orqali badiiy mujassamlashtiradi, bu esa obrazning hayotiy ishonchliligi va estetik ta'sirchanligini ta'minlaydi. Mumtoz adabiyot namunalarida, xususan **Alisher Navoiy** ijodida obrazlar ramziy-majoziy qatlam orqali ideal inson konsepsiyasini ifodalagan bo'lsa, keyingi davr adabiyotida obrazlar real ijtimoiy sharoit va inson psixologiyasi bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlangan. Natijalar shuningdek, o'zbek adabiyotida obraz yaratishda til va uslub imkoniyatlari, ichki monolog, badiiy tafsilot, ramz va detallar muhim vosita bo'lib xizmat qilganini ko'rsatdi, chunki aynan shu badiiy unsurlar orqali yozuvchi obrazning ruhiy olamini, ichki kechinmalari va xarakter evolyutsiyasini ochib beradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, zamonaviy o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahorati tobora psixologizmga yo'naltirilmoqda, bunda insonning ichki ziddiyatlari, shaxsiy tanlovi va ruhiy izlanishlari markaziy badiiy muammo sifatida talqin qilinadi. Umuman olganda, olingan natijalar o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahorati badiiy tafakkur taraqqiyotining muhim ko'rsatkichi bo'lib, u davr, ijodkor va estetik ideal o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ifodalovchi asosiy badiiy mexanizm ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Muhokama.

Tadqiqot natijalarining muhokamasi shuni ko'rsatadiki, o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahorati tarixiy jarayon davomida estetik tamoyillar, badiiy usullar va ijodiy tafakkur evolyutsiyasi bilan chambarchas bog'liq holda takomillashib borgan murakkab san'at hodisasidir. Muhokama jarayonida aniqlanganki, obraz yaratish masalasi faqat individual badiiy texnika doirasida emas, balki muayyan davrning ijtimoiy-ma'naviy muhitini, milliy tafakkurni va adabiy an'analarni aks ettiruvchi estetik tizim sifatida talqin qilinishi lozim. Mumtoz adabiyotda obrazlar ko'proq ideal,

ramziy va majoziy xarakter kasb etgan bo'lsa, jadid va keyingi davr adabiyotida ular ijtimoiy ongni uyg'otish, inson va jamiyat munosabatlarini ochib berish vazifasini bajargan, zamonaviy adabiyotda esa obrazning psixologik chuqurligi va individualligi ustuvor ahamiyat kasb etgan. Muhokama shuni ham ko'rsatadiki, tipiklash va individuallashtirish o'rtasidagi muvozanat obrazning hayotiyliigi va badiiy ishonchliligini belgilovchi asosiy mezon bo'lib, bu muvozanat buzilganda obraz sxematik yoki haddan tashqari subyektiv tus olishi mumkin. Shuningdek, til va uslub masalasi obraz yaratishda hal qiluvchi rol o'ynab, badiiy tafsilot, ichki monolog, ramziy detallar va psixologik tahlil vositalari orqali obrazning ichki dunyosi ochib beriladi. Muhokama natijalari o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahoratini baholashda uni faqat adabiy-tarixiy kontekstda emas, balki estetik va falsafiy jihatdan ham tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa.

Mazkur ilmiy maqolada o'zbek adabiyotida obraz yaratish mahoratining nazariy asoslari va badiiy tamoyillari tizimli ravishda tahlil qilinib, uning milliy adabiy jarayondagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan asoslandi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, badiiy obraz o'zbek adabiyotida nafaqat estetik ifoda vositasi, balki ijodkorning dunyoqarashi, davr ruhi va milliy tafakkurini mujassamlashtiruvchi markaziy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Obraz yaratish mahorati yozuvchining badiiy tafakkur darajasi, til va uslubdan foydalanish qobiliyati hamda inson psixologiyasini chuqur anglash salohiyati bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek adabiyotida obraz yaratish san'ati tarixiy taraqqiyot davomida ramziy-ideal tipdan psixologik-individual obrazga tomon izchil rivojlangan va bu jarayon adabiy tafakkurning yuksalishini ifodalaydi. Mazkur ishda ilgari surilgan nazariy xulosalar o'zbek adabiyotshunosligida obraz nazariyasini yanada chuqurlashtirishga xizmat qilishi, shuningdek, adabiy tanqid, badiiy tahlil va oliy ta'lim tizimida o'quv-metodik material sifatida foydalanilishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Fitrat A. **Adabiyot qoidalar**i. Toshkent: Fan, 1996.
2. Qayumov A. **O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi**. Toshkent: O'qituvchi, 2001.
3. Karimov N. **O'zbek adabiyoti nazariyasi masalalari**. Toshkent: Fan, 2010.
4. Rasulov A. **Badiiy tafakkur va obraz**. Toshkent: Akademnashr, 2015.
5. Yo'ldoshev Q. **Badiiy asar tahlili asoslari**. Toshkent: O'zbekiston, 2018.
6. Boboyev T. **Adabiyotshunoslikka kirish**. Toshkent: O'qituvchi, 2004.
7. Turaev S. **Adabiy obraz va xarakter muammolari**. Toshkent: Fan, 2009.
8. Lotman Yu.M. **Badiiy matn strukturasi**. Moskva: Iskustvo, 1998.
9. Baxtin M.M. **Estetika slovesnogo tvorchestva**. Moskva: Iskustvo, 1979.
10. Eagleton T. **Literary Theory: An Introduction**. Oxford: Blackwell, 1996.